

قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و لایحه حمایت از حریم خصوصی

مرضیه شجاعی کاریزکی^۱

^۱ کارشناسی ارشد فقه و حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تربت حیدریه-ایران

چکیده

قانون مجازات اسلامی که یک قانون ماهوی است حاوی عمده قواعد عمومی جرم، مجازات و مجرم می باشد و اقسام جرایم و مجازاتهای آنها را نیز تعیین می کند اما در برخی موارد به بیان قواعد شکلی نیز پرداخته است، مانند نحوه تعلیق مجازات، عفو مشروط، اجرای مجازات شلاق، سنگسار و... بر اساس ماده یک لایحه حمایت از حریم خصوصی با الهام از شرع مبین اسلام و به منظور حمایت از جسم افراد، اماکن خصوصی و منازل، حریم خلوت و تنهایی افراد، محل های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی و تبیین نحوه اجرای اصول ۲۵ و ۲۲ قانون اساسی شفاف سازی اختیارات و مسئولیت های ارکان و اجزای مختلف حکومت در زمینه رعایت حریم خصوصی این لایحه در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۴ به تصویب هیأت وزیران رسید. بنابراین بر طبق این لایحه می توان حریم خصوصی را به اقسام زیر تقسیم بندی نمود: حریم خصوصی جسمانی، حریم خصوصی اماکن و منازل، حریم خصوصی ارتباطات، حریم خصوصی اطلاعات. حریم خصوصی معنوی افراد، آن بخش از اعمال و ویژگی های هر شخص است که ناظر بر شخصیت و هویت اوست که برای عموم آشکار نبوده، وی نیز تمایل به افشای آن نداشته و در صورت افشا، شخصیت او آسیب می بیند. اشخاص هیچ گونه ورود و نظارت دیگران بر این قلمرو را بر نمی تابند و نسبت به آن واکنش نشان می دهند. این مفهوم، تاکنون در حقوق اسلامی و حقوق ایران به صورت مستقل مورد بحث قرار نگرفته است. اهمیت حریم خصوصی و توجه به آن به عنوان یک حق بنیادین و اساسی، از مقوله نیازانسان به محیطی امن و فارغ از نظارت دیگران تالو می یابد و در سایه امن یک حریم امن افراد جامعه با احساس امنیت و آرامش در مسیر پیشرفت گام بر می دارند. برپایه قانون مجازات اسلامی هیچ کس اجازه ورود به حریم خصوصی دیگران را ندارد و تعرض به آن، تخلف و قانون شکنی محسوب می شود. در این مقاله کوشیده شده تابا واکاوی قانون مجازات اسلامی رعایت حریم خصوصی مورد واکاوی قرار گرفته و راهکارهای الزام افراد و خانواده هابه این موضوع مهم ارائه گردد.

واژه های کلیدی: قانون مجازات اسلامی، تعزیرات، حریم خصوصی.

مقدمه:

در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) نیز احکام مهمی درباره حریم خصوصی و حمایت از آن به چشم می خورد. لیکن، کلمات و عبارت های این احکام همانند سایر قوانین مرتبط با حریم خصوصی، کلی بوده، جنبه کیفی و تفسیری دارند.^۱ این حق که ناشی از حق طبیعی و خدادادی زنده بودن یا همان حق حیات می باشد مهمترین حق هرفردی است. از جمله حقوق شهروندی، آزادی تردد به اماکنی است که منع قانونی ندارد بنابراین، این امر مستلزم آزادی جسم یک شخص می باشد به موجب اصول ۳۲ و ۳۹ قانون اساسی نقض حریم جسمانی افراد ممنوع است.

همچنین در ماده سوم از لایحه حمایت از حریم خصوصی آمده است که: کرامت انسانی و حقوق و آزادیهای ملازم با آن مصون از تعرض است. هیچ کس را نمی توان قبل از دستگیری یا پس از آن مورد بازرسی و تفتیش قرار داد، مگر بر طبق قانون. در این ماده دراین مورد سه نوع بازرسی را مورد بررسی قرار داده:

بند اول- بازرسی بدنی از روی لباس

ماده ۵- ضابطان دادگستری می توانند در صورت دستگیری قانونی یک فرد وی را در محل دستگیری یا مقر سازمانی مربوط با توجه به یکی از اهداف زیر از روی لباس مورد بازرسی بدنی قرار دهند:

۱- برای جلوگیری از استفاده از سلاح یا وسائل خطرناکی که ممکن است توسط شخص دستگیر شده علیه آنها یا دیگران مورد استفاده قرار گیرد.

۲- برای کشف و ضبط مواد مخدر یا ادله جرم یا اشیاء مورد استفاده برای ارتکاب جرم یا اشیاء حاصل از ارتکاب جرم. همچنین در مواد ۶ و ۷ این لایحه آمده است که ضابطان دادگستری (۱) ابتدا از دستگیر شده بخواهند که هر چه در جیب های خود دارد یا در لباسش جاسازی کرده خالی کند (۲) سپس کیف جیبی یا ساک و سایر وسایل همراه را مورد بازرسی قرار دهند (۳) در صورتی که اقدامات فوق عرفاً کافی یا مؤثر نباشد فرد دستگیر شده را از روی لباس بازرسی بدنی نمایند.

اصل ۳۲: هیچکس را نمی توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می کند. در صورت بازداشت موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف مدت ۲۴ ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالح قضایی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می شود.

اصل ۳۹: هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون، دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.

بند دوم- بازرسی بدنی با در آوردن لباس

در ماده ۸ این لایحه آمده: بازرسی بدنی با در آوردن لباس در خصوص افراد مظنون به ارتکاب جرم یا متهم یا مجنی علیه تنها در موارد زیر مجاز است:

۱- بنا به دستور مرجع صالح قضایی برای کشف جرم یا کشف یا تأمین دلیل و ضمن صدور قرار مبنی بر بازرسی

بدنی.

۲- وجود ظن قوی مبنی بر این که اگر از این بازرسی استفاده نشود ادله جرم از روی بدن مظنون، متهم یا مجنی علیه محو شده و بدون آن ادله اثبات جرم عرفاً غیر ممکن یا بسیار دشوار خواهد بود.

بند سوم: تفتیش اندام های داخلی انسان

در ماده ۹ آمده است که: تفتیش اندام های داخلی انسان ممنوع است و مرجع صالح قضایی تنها در صورتی مجاز به صدور قرار معاینه اندام های داخلی افراد می باشد که ظن قوی وجود داشته باشد که نتیجه این معاینه می تواند به اثبات ارتکاب جرم یا اثبات میزان صدمات و تعیین دیه و ضرر و زیان مورد مطالبه کمک نماید.

۱- انصاری، باقر، ص ۱۴۸.

تبصره ۱: بازرسی ظاهری مجاری دهان، بینی، گوش تفتیش اندام داخلی محسوب نمی شود. بند چهارم: مقررات مشترک

م ۱۳: بازرسی بدنی افراد باید در مورد مردان توسط مردودر مورد زنان توسط زن به عمل آید. م ۱۴: عملی که بازرسی یا تفتیش بدنی یا معاینه به عمل می آید باید با استفاده از وسایل و تدابیر مناسب از دید سایر افراد پوشیده باشد.

لزوم حفظ حریم خصوصی جسمانی افراد در مواد ۵۷۲، ۵۷۳ و ۵۷۴ و خصوصاً ماده ۵۷۵ مورد توجه قانون گذار قرار گرفته و برای نقض کنندگان آن مجازات تعیین شده است.^۲

حریم خصوصی اماکن و منازل:

قانون مجازات اسلامی در مواد مختلف به موضوع حریم خصوصی منزل و مسکن و اماکن پرداخته که به مهترین مواد آن اشاره می شود.

۱-۲- ورود اشخاص به منزل و مسکن دیگری

به موجب ماده ۶۹۴ ق.م.ا: «هر کسی در منزل یا مسکن دیگری به عنف یا تهدید وارد شود به مجازات از شش ماه تا سه سال حبس محکوم خواهد شد و در صورتی که مرتکبین دو نفر یا بیشتر بوده و لاقلاً یکی از آنها حامل سلاح باشد به حبس از یک تا شش سال محکوم می شوند.» منزل در لغت به معنای جای فرود آمدن، خانه و سرای^۳ است و مسکن به معنای محل سکونی و خانه می باشد.^۴

منزل جایی است که مالک یا متصرف آن به طور مشخص، انتظار خود نسبت به خصوصی بودن آن را اعلام کرده است.^۵ بند دوم و سوم از ماده ۲ لایحه حمایت حریم خصوصی اماکن خصوصی و منزل را این گونه تعریف کرده است:

۱-۲-۲ اماکن خصوصی

اماکن متعلق به شخص یا اشخاص خصوصی یا در تصرف آنهاست که ورود دیگران به آنجا یا عرفاً مجاز نیست یا مالک یا متصرف قانونی به نحو مشخص در چارچوب قانون ورود دیگران به آن اماکن را ممنوع اعلام کرده است. همچون بخش های مشرک مجتمع های آپارتمانی.

۲-۲-۲- منزل

انواع خانه ها، چادرهای مسکونی، داخل وسائل نقلیه مسقف، بخش های مسکونی کشتی ها، اتاق های استراحت هتل ها، مهمانسراها، خوابگاه های دانشجویی، بیمارستان ها و دیگر تأسیسات مشابه و یا اماکنی که عرفاً به کآن منزل اطلاق می شود داخل در این تعریف می باشند.

۲- قانون مجازات اسلامی - تعزیرات^۲

- عمید، حسن، ج ۲. ص ۳۸۵۶

- همان، ص ۳۸۰۵

- انصاری، باقر. ص ۱۵۸. همان^۵

تبصره: بخش های مشترک مجتمع های آپارتمانی، هتل ها، بیمارستان ها و سایر اماکن که دارای بخش های اشتراکی هستند از شمول تعریف منزل خارجند. "به نظر می رسد پذیرش وسایل نقلیه و تنها به شرط مسقف بودن به عنوان منزل، منطقاً و عرفاً مقبول نباشد و البته این بدان معنا نیست که اشخاص مجاز به ورود یا بازرسی آن بدون رضایت و اجازه متصرف قانونی باشند.

وسیله نقلیه اعم از مسقف یا غیر مسقف از جمله حریم های خصوصی است. ولی نمی توان مطلق آن را و فقط به شرط مسقف بودن منزل به حساب آورد مگر آن که به گونه ای باشد که عرفاً محل سکونت محسوب شود و در این صورت مسقف نبودن نمی تواند وصف منزل را از آن زایل کند مانند آن که خانواده راننده کامیون در محل بار آن سکونت داشته باشند.

با این حال باید میان منزل در مفهوم محل سکنی و محلی که مهیا برای سکنی است قایل به تفصیل شد. منظور از محل مهیا برای سکنی محلی است که هر چند از نظر ساختار و تجهیزات کاملاً آماده بهره برداری باشد ولی سکونت در مفهوم آن هنوز آغاز نشده و لذا ورود به این گونه اماکن از شمول ماده ۶۹۴ ق م ا خارج است ولی می توان چنین اماکن را ملک نامید. وجود وسایل زندگی در یک ساختمان لزوماً به معنای شروع به سکونت نیست بلکه سکونت در مفهوم عرفی آن باید عملاً شروع شده و خاتمه نیافته باشد.^۶

ماده ۱۶ لایحه حمایت از حریم خصوصی تصریح می نماید که: منازل و اماکن خصوصی مصون از تعرضند. هیچ کس نمی تواند وارد منزل یا مکان خصوصی دیگری شود یا هر نوع وسیله پایش در آنجا قرار دهد مگر با رضایت متصرف قانونی یا با مجوز قضایی.

در تعریف دیگری از منزل قید شده که: منظور از منزل هر مکانی است که شخص آن را به عنوان محل خلوت و استراحت و نجام امور شخصی و خانوادگی خود انتخاب کرده است و این انتخاب او با قوانین مغایر نیست.

همچنین افراد آزاد هستند که در غیر از منزل و حتی مکانهای عمومی خلوت اختیار کنند و انتظار داشته باشند که هویت و احوال آنها بدون رضایشان به دیگران مخابره نشود.^۷

ورود به منزل و مسکن دیگری زمانی جرم محسوب شده و مرتکب قابل مجازات است که همراه با عنف یا تهدید باشد. عنف اعم از مادی و معنوی است.

«با توجه به این که ورود اشخاص به منازل دیگران مستلزم کسب اجازه ورود به منزل می باشد بنابراین کسی که در غیاب صاحب خانه وارد منزل دیگری شود واذن ورود به منزل نیز نداشته باشد این ورود به منزل از مصادیق عنف تلقی می گردد و عمل مرتکب مشمول ماده ۶۹۴ ق.م.ا می باشد.»^۸

همچنین «عمل شخصی که فرضاً از دیوار بالا رفته و وارد منزل فردی گردد و بعد دستگیر شود جرم و از مصادیق ماده ۶۹۴ ق.م.ا است.»^۹

از مصادیق عنف معنوی می توان به استفاده مرتکب از کلید، ورود از پنجره، مخفی شدن در صندوق عقب اتومبیل صاحب خانه و انتقال به داخل منزل، ورود به منزل از طریق معرفی خود به عنوان مأمور مخابرات (فریب صاحب خانه) و امثال آنها اشاره کرد.

۶- آقای نی، حسین، جرایم علیه اشخاص (شخصیت معنوی ۱)، نشر میزان، ج دوم، ۱۳۸۶، ص ۴۱۳

۷- انصاری، باقر، ص ۱۵۷. همان.

۸- مجموعه قانون مجازات اسلامی، ص ۴۵۴.

۹- همان، ص ۴۵۵.

عنف مادی که مستلزم تجلی آثار مشهود است می تواند متوجه انسان یا اشیا باشد. تخریب در، دیوار، شکستن پنجره و ایراد ضرب و جرح از آن جمله اند. تهدید بر خلاف علف منحصرأ علیه انسان قابل اعمال است هر چند موضوع آن ممکن است صدمه به او نباشد مانند آن که تهدید کند که در صورت ممانعت از ورود، خانه را به آتش خواهد کشید.

اهالی یک خانواده اعم از زن، شوهر، فرزندان، سایر اقوام و نیز مستخدم، باغبان و راننده وامثال آنها که در یک منزل زندگی می کنند یا مجاز به ورود هستند مادام که منع قانونی حادث نشده و یا قرار داد یا توافق آنها پابرجاست مشمول ماده ۶۹۴ نخواهند بود حتی اگر به علف وارد شوند.^{۱۰}

۲- داخل شدن مأمورین دولتی به منزل دیگری

به موجب ماده ۵۸۰ ق.م.ا « هر یک از مستخدمین و مأمورین قضایی یا غیر قضایی یا کسی که خدمت دولت به ارجاع شده باشد بدون ترتیب قانونی به منزل کسی بدون اجازه و رضای صاحب منزل داخل شود به حبس از یک ماه تا یک سال محکوم خواهد شد، مگر این که ثابت نماید به امر یکی از رؤسای خود که صلاحیت حکم را داشته است مکره به اطاعت از امر او بوده، اقدام کرده است که در این صورت مجازات مزبور در حق آمر اجرا خواهد شد و اگر مرتکب یا سبب وقع جرم دیگری نیز باشد مجازات آن را نیز خواهد دید و چنانچه این عمل در شب واقع شود مرتکب یا آمر به حداکثر مجازات مقرر محکوم خواهد شد.»

همچنین در ماده ۱۷ لایحه حمایت از حریم خصوصی آمده است:

مجاز ورود به اماکن خصوصی و منازل، تنها در صورت وجود ظن قوی مبنی بر ضرورت آن (از قبیل جلوگیری از وقوع جرم یا کشف متهم، آلات، ادوات و ادله جرم و یا جلوگیری از معدوم شدن ادله مربوط) و عدم امکان تحقق اهداف یاد شده از سایر طرق قانونی به صورت موردی صادر خواهد شد.

دکتر زراعت در خصوص چگونگی و نحوه ورود غیر مجاز به منزل غیر می نویسد: « ورود غیر قانونی به شکل های مختلفی ممکن است صورت گیرد. مثلاً مأمور از پنجره یا دیوار یا پشت بام وارد خانه شود یا با قهر و غلبه از در خانه وارد شود یا بدون اجازه قضایی وارد شود، هر چند صاحب منزل ظاهراً به آن رضایت بدهد یا اجازه مجهول یا ادعای داشتن، مجوز، صاحب منزل را فریب داده و وارد منزل شود.»^{۱۱}

ماده ۲۲ لایحه مذکور تصریح می کند:

بازرسی یا تفتیش اطلاعاتی که در هر نوع منع اطلاعاتی افراد ذخیره شده است تابع مقررات حاکم بر بازرسی و تفتیش اماکن خصوصی و منازل خواهد بود.

۳- داخل شدن به ملک غیر با قهر و غلبه

به موجب ماده ۶۹۱ ق.م.ا: « هر کس با قهر و غلبه داخل ملکی شود که در تصرف دیگری است اعم از آن که محصور باشد یا نباشد یا در ابتدای ورود به قهر و غلبه نبوده ولی بعد از اخطار متصرف به قهر و غلبه مانده باشد علاوه بر رفع تجاوز حسب مورد به یک تا شش ماه حبس محکوم می شود. هر گاه مرتکبین دو نفر یا بیشتر بوده و یا لاقلاً یکی از آنها حامل سلاح باشد به حبس از یک تا سه سال محکوم خواهند شد. »

موضوع ماده ۶۹۱ ق.م.ا "ملک" است که از نظر حقوقی با منزل و مسکن موضوع ماده ۶۹۴ این قانون متفاوتند. بر خلاف منزل و مسکن که مصداق منقول هم دارند، ملک منحصر به اشیا غیر منقول است.

۱۰- آقایی نیا، حسین، صص ۲۱۹ - ۲۰۱۷.

۱۱- زراعت، عباس، شرح قانون مجازات اسلامی، بخش تعزیرات، ج ۱. تهران: ققنوس، ج اول ۱۳۸۲. صص ۱۹۰۴.

بنابراین هر محلی که اطلاق مسکن یا منزل به آن میسر نباشد می تواند « ملک » به حساب آید و از آن قبیل اند باغ، مزرعه، دفتر کار، ساختمان نیمه تمام، انبار و امثال آنها. از نظر این قانون هر غیر منقولی که وصف منزل یا مسکن نداشته باشد ملک محسوب خواهد شد.^{۱۲}

ماده مذکور منصرف از شخصیت مالک است بنابراین اشخاص اعم از حقوقی یا حقیقی، دولتی یا غیر دولتی می توانند متصرف ملک، موضوع این ماده باشند. محصور بودن ملک شرط نیست ولی ورود به آن در صورتی جرم است که در تصرف دیگری باشد. حضور یا عدم حضور متصرف نیز در زمان ورود تأثیری در وقوع جرم ندارد.^{۱۳}

۱- حریم خصوصی ارتباطات- مراسلات- مخابرات و مکالمات تلفنی

در اصل ۲۵ قانون اساسی آمده است:

«بازرسی و نرساندن نامه ها، ضبط، فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون».

ماده ۶۰- ۵۶- ۵۵ لایحه حمایت از حریم خصوصی بیان می کنند:

م ۵۵: «حریم خصوصی ارتباطات مصون از تعرض است و هیچ کس اجازه رهگیری آن را ندارد مگر به موجب قانون».

ماده ۵۶: «بازکردن، ضبط، بازرسی و تفتیش، ملاحظه و قرائت نامه ها و سایر مرسولات پستی به هر نحو ممنوع است مگر بر طبق این قانون».

ماده ۶۰: رهگیری^{۱۴} ارتباطات از راه دور (نظیر ارتباطات از طریق تلفن، تلگراف، تلکس، فکس، انواع بی سیم و سایر وسایل) و یا پایش^{۱۵} ارتباطات^{۱۶} کلامی- حضوری افراد ممنوع است مگر با رعایت این قانون.

ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی تصریح می کند:

«هر یک از مستخدمین و مأمورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه صاحبان آنها مطالب آنها را افشا نماید به حبس از یک سال تا سه سال و یا جزای نقدی از شش تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد».

مواردی را که قانونگذار تعرض به آنها را جرم دانسته عبارتند از مراسلات، مخابرات، یا مکالمات تلفنی.

۱- مراسلات پستی: «عبارت است از نامه، کارت پستی مطبوعات، بسته های کوچک، نمونه های تجارتي، فتو پست نوار و صفحه پر شده و همانند و مطبوعات برجسته مخصوص نابینایان»^{۱۷}

- آقای نی، حسین. ص ۱۳۳۹

- همان، ص ۱۳۳۹

- رهگیری: دستیابی به محتوای ارتباطات کلامی- حضوری یا کتبی یا الکترونیکی یا سینی با استفاده از هر نوع وسیله الکترونیکی^{۱۴}. مکانیکی یا سایر وسایل مشابه بدون اطلاع طرف برقرار کننده ارتباط نظیر بازرسی- شنود و ضبط اطلاعات.

- پایش: عبارت است از کسب اطلاع از طرق مختلف، مخفی یا آشکار و با وسیله یابی وسیله، اعم از آنکه اعمال و رفتار، گفتار و نوشتار^{۱۵} مورد پایش ضبط یا ذخیره شود یا نشود.

- ارتباطات: اعم از ارتباطات کلامی- حضوری، کتبی، الکترونیکی، سیمی و غیره است که به وسیله آن هر گونه مکالمه و انتقال پیام^{۱۶} اشکال کلامی- حضوری، مکتوب، داده، متن، تصویر، صدا، علائم و نشانه ها و یا در شکل ترکیبی از آنها انجام می گیرد.

۲- مخابرات: منظور از مخابرات ارتباطات از راه دور با تلگراف، تلکس، فکس شبکه های اینترنتی و امثال آنهاست. در مکالمات تلفنی نوع تلفن شرط نیست و شامل مکالمات تلفنی با تلفن ثابت، همراه یا رایانه است.

در ماده ۵۸۲ ق.م.ا اقدامات مورد نظر مقنن به قید حصر عبارتند از: مفتوح، توقیف، معدوم، بازرسی، ضبط، استراق سمع و افشا نمودن مطالب.^{۱۸}

۱- لازمه مفتوح نمودن یک مراسله آن است که به نحوی بسته باشد اعم از این که در پاکتی قرار گرفته و یا به شکل دیگری محفوظ شده باشد. صرف باز کردن کافی است و اقدام بعدی مانند مشاهده، ملاحظه، ضبط، بازرسی، تصاحب و غیره ضروری نیست.

۲- منظور از توقیف مراسلات یا مخابرات جلوگیری از ادامه مسیری است که باید طی شود اعم از این که توقیف موقت یا دائم باشد.

۳- مراد از بازرسی اقدامی است که در پی باز کردن مراسله یا مخابره صورت می گیرد.

۴- واژه ضبط در قانون مجازات اسلامی نوزده بار و بامعانی متفاوت بکار گرفته شده است. اما در این ماده این واژه را باید ناظر بر مکالمات تلفنی و به نوعی متجانس و مرتبط با استراق سمع محسوب نمود.

در ضبط مکالمات ضرورتی به آن نیست که اقدام کننده مفاد مکالمه را بشنود و لذا صرف ضبط آن با دستگاهها مربوطه کافی است ولی در استراق سمع لازم است که مأمور مکالمات را شنیده باشد و در این صورت، تحقق جرم نیازی به ضبط شنیده ها ندارد.

۵- اما واژه افشا متضمن این معناست که اگر مطالب مورد نظر قبلاً افشا شده باشد، انتشار آن را نمی توان افشا محسوب نمود.

در این ماده افشا شامل اعلام مطالب حتی به یک نفر نیز خواهد بود و نیاز به کثرت گیرندگان نیست.

ماده ۶۲ لایحه مذکور درباره افشای اطلاعات بیان می دارد:

هر گونه افشای اطلاعات حاصل از رهگیری های قانونی به اشخاص و مراجع غیر قانونی جرم تلقی شده به مجازات مربوط محکوم می شود.

گفتار چهارم: ایجاد مزاحمت تلفنی

به موجب ماده ۶۴۱ ق.م.ا: «هر گاه کسی به وسیله تلفن یا دستگاههای مخابراتی دیگر برای اشخاص ایجاد مزاحمت نماید علاوه بر اجرای مقررات خاص شرکت مخابرات، مرتکب به حبس از یک تا شش ماه محکوم خواهد شد.»

مراد از مقررات خاص شرکت مخابرات تبصره ۲ ماده ۱۴۴ قانون تاسیس شرکت مخابرات ایران مصوب ۱۳۵۰ است.

در این تبصره آمده است: هر کس وسیله مخابراتی در اختیار خود را، وسیله مزاحمت دیگری قرار دهد، یا با عمد و سونیت ارتباط دیگری را مختل کند، برای بار اول پس از کشف، ارتباط تلفنی او به مدت هفت ماه همراه با اخطار کتبی قطع و تجدید ارتباط مستلزم پرداخت هزینه های مربوطه خواهد بود.

برای بار دوم پس از کشف ارتباط تلفنی او به مدت سه ماه همراه با اخطار کتبی قطع و تجدید ارتباط مستلزم تقاضای مشترک و پرداخت هزینه های مربوطه خواهد بود. برای بار سوم، شرکت ارتباط تلفنی وی را به طور دائم قطع و اقدام به جمع آوری منصوبات تلفن نموده و ودیعه مربوط به مشترک را پس از تسویه حساب مسترد خواهد نمود.

اقداماتی از قبیل تماس های مکرر، سکوت پس از ایجاد ارتباط، تماس در ساعات بعد از نیمه شب، ایجاد تماس و طرح موضوع های بی ربط می تواند حسب مورد مزاحمت محسوب گردد.^{۱۹}

- ماده ۳۴۵ آئین نامه اجرایی قانون گمرک

- آقای نی، حسین، همان، صص ۲۳۷ - ۱۷۳۵.

همچنین صرف تلفن زدن و قطع کردن یا تلقین زدن و سکوت کردن، به ویژه وقتی در ساعاتی مثل نیمه های شب انجام شود، می تواند موجب تحقق جرم موضوع این ماده گردد.^{۲۰}

گفتار پنجم: حریم خصوصی اطلاعات

در جامعه ممکن است اشخاص به اقتضا مراودات اجتماعی، شغلی و نظائر آن به پاره ای اطلاعات خصوصی دیگران دسترسی پیدا کنند. اطلاعات از جهت اهمیت یکسان نمی باشد. هر مقدار اهمیت آن بیشتر باشد، اشخاص در پنهان نمودن و حراست از آن تلاش بیشتری می نمایند. به همین ترتیب آسیب ناشی از افشا اطلاعات بر اساس میزان اهمیت آن قابل تعیین است. ولی نکته حائز اهمیت این است که در کنار خواسته های فرد، ضرورت های اجتماعی نیز مورد توجه قرار گیرد.^{۲۱}

لازمه بسیاری از مراودات و اشتغالات اجتماعی آگاهی از پاره ای اطلاعات دیگران است و اساساً بخش عمده ای از زندگی انسان ها مرتبط با دیگران و یافته ها و اطلاعات مرتبط به آنهاست. رسانه های جمعی نظیر جرائد و رادیو و تلویزیون مملو از اخبار و اطلاعاتی مربوط به دیگران است. محیط کار و سازمان و اداره و... همگی به نوعی با اطلاعات دیگران مرتبط است. هنگام مراجعه به پزشک و کیل و یا افراد متخصص لازم استفاده از تخصص آنها ارائه پاره ای اطلاعات است. در جوامع مختلف برای تنظیم صحیح و منطقی روابط و میزان مجاز برای مداخلات و دستیابی به اطلاعات دیگران، قوانین و مقرراتی وضع می گردد. بند ۴ و ۵ ماده ۲ لایحه حمایت از حریم خصوصی به تعریف اطلاعات شخصی پرداخته است:

ماده (۴) اطلاعات شخصی: اطلاعات وابسته به شخصیت افراد نظیر زندگی خانوادگی، عادت های فردی، ناراحتی های جسمی و شماره کارت های اعتباری و شماره حساب های بانکی.

ماده (۵) اطلاعات شخصی حساس: اطلاعات مربوط به وضعیت زندگی جسمی، اعتقادات (اعم از فلسفی، مذهبی و سیاسی) عضویت در احزاب یا تشکل های صنفی و وضعیت نژادی، قومی و قبیله ای افراد است

بند ۶ همین ماده چگونگی دسترسی به اطلاعات را مشخص کرده است: دسترسی به اطلاعات اعم است از مشاهده سند، یا هر وسیله یا چیز دیگری که اطلاعات در آن ثبت یا ذخیره شده است و اطلاع از محتوای آن از طریق مطالعه یا استنتاج یا تکثیر تمام یا برخی قسمت ها یا با تهیه یک رونوشت کامل از آن.

به موجب ماده ۶۰۴ ق.م.ا « هر یک از مستخدمین دولتی اعم از قضایی و اداری نوشته ها و واوراق و اسنادی را که حسب وظیفه به آنان سپرده شده یا برای انجام وظایفشان به آنها داده شده را معدوم یا مخفی نماید یا به کسی بدهد که به لحاظ قانون از دادن به آن کس ممنوع می باشد علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از سه ماه تا یک سال محکوم خواهد شد.»

حریم خصوصی در قانون آیین دادرسی کیفری

قانون آیین دادرسی کیفری که به قانون (تضمین کننده) حقوق و آزادیهای (تعیین شده) موسوم است مؤثرترین وسیله عملی برای حمایت از حق حریم خصوصی است. بطوری که با نگاهی اجمالی به برخی مواد این قانون می توان میزان حمایت واقعی از حریم خصوصی را احراز کرد.^{۲۲} این قانون بیش از سایر قوانین آیین دادرسی، قدرت حکومت و مأموران دولت را در تعرض به حقوق و آزادی های فردی و اجتماعی محدود می کند. در این قانون هر چه اختیار مأموران حکومت معین و معلوم باشد، مداخله حکومت در حقوق و آزادی های مردم معدود و محدود خواهد شد.

۲۰ - آقای نیا، حسین، همان، ص ۱۹۴۱.

۲۱ - میر محمد صادقی، حسین، جرایم علیه اشخاص، ص ۲۴۷۶.

۲۲ - محسنی، فرید. همان. ص ۳۳۵.

۲۳ - انصاری، باقر، همان، ص ۲۱۴۰.

این قانون مصوب مهرماه ۱۳۷۸ همانند قانون اساسی از حریم خصوصی بطور صریح حمایت نکرده است. لیکن به برخی مصادیق حریم خصوصی از جمله حریم خصوصی منزل و اماکن خصوصی و تفتیش یا توقیف اشخاص یا اموال موجود در آنها، باز کردن نامه ها و بازرسی و شنود انواع ارتباطات از راه دور و... پرداخته است.

امادر باب حریم اماکن خصوصی و منازل تفتیش و بازرسی اماکن و اشیا تابع ماده ۹۶ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری است به موجب این ماده:

«تفتیش و بازرسی منازل، اماکن و اشیا در مواردی به عمل می آید که حسب دلایل، ظن قوی به کشف متهم یا اسباب و آلات و دلایل جرم در آن محل وجود داشته باشد».

سپس در ماده ۹۷ بیان می کند: «چنانچه تفتیش و بازرسی با حقوق اشخاص مزاحمت نماید، در صورتی مجاز است که از حقوق آنها مهم تر باشد.» در مورد افرادی که در زمان تفتیش و بازرسی منازل، اماکن و اشیا می توانند در محل حضور یابند و نیز اقدامات لازم در زمانی که اشخاص مذکور در محل حضور ندارند می توان به مواد ۹۸ و ۹۹ قانون آیین دادرسی کیفری اشاره نمود.

به موجب ماده ۹۸: «تفتیش و بازرسی در حضور متصرف قانونی و شهود و تحقیق و در غیاب وی در حضور ارشد حاضرین به عمل می آید. تفتیش و بازرسی اماکن نیز حتی المقدور با حضور صاحبان یا متصدیان آنها انجام می شود.

تبصره- هر گاه در محلی که از آن تفتیش و بازرسی به عمل می آید کسی نباشد و تفتیش و بازرسی نیز فوریت داشته باشد، قاضی می تواند باقیمراتب در صورتجلسه، دستور باز کردن محل را بدهد.»

تشخیص فوریت به نظر قاضی مربوطه (مقام قضایی صالح به حدود مجوز تفتیش) خواد بود.

اصل بر این است که تفتیش و بازرسی باید در حضور متصرف قانونی منزل یا مکان یا شی باشد. عدم حضور متصرف قانونی مانع از اجرای دستور تفتیش نبوده و به منظور جلوگیری از محو آثار جرم و یا فرار متهم می توان در حضور ارشد حاضرین در محل مورد نظر، اقدام لازم را به عمل آورد.

به تجویز ماده ۹۹ ق.آ.د.ک «اشخاصی که در امر جزایی دخیل هستند می توانند در موقع تفتیش و بازرسی حاضر باشند ولی سایر اشخاص نمی توانند داخل شوند مگر با اجازه متصرف قانونی».

در مورد زمان و ساعات بازرسی از منازل ماده ۱۰۰ تصریح می کند:

«تفتیش و بازرسی منازل در روز به عمل می آید و هنگام شب در صورتی انجام می گیرد که ضرورت اقتضا کند. جهت ضرورت را قاضی باید در صورت مجلس قید نماید».

«اصل آن است که بازرسی منزل بطور کلی در روز یا ساعات معینی که قانونگذار تعیین کرده به عمل آید. این اصل همان مصونیت مطلق اقامتگاه از بازرسی های شبانه است.»^{۲۳}

اما در مورد حریم خصوصی ارتباطات: قانونگذار در ماده ۱۰۴ ق.آ.د.ک در زمینه حفظ حریم مراسلات، مخابرات و مکالمات تلفنی و اقدامات مقام قضایی اشاره نموده است. به موجب این ماده: «در مواردی که ملاحظه، تفتیش و بازرسی مراسلات پستی، مخابراتی صوتی و تصویری مربوط به متهم برای کشف جرم لازم باشد، قاضی به مراجع ذیربط اطلاع می دهد که اشیا فوق را توقیف نموده نزد او بفرستند، بعد از وصول آن را در حضور متهم ارائه کرده و مراتب را در صورت مجلس قید نموده و پس از امضای متهم آن را در پرونده ضبط می نماید. استنکاف متهم از امضا در صورت مجلس قید می شود و چنانچه اشیا مزبور حائز اهمیت نبوده و ضبط آن ضرورت نداشته باشد با اخذ رسید به صاحبش مسترد می شود.

تبصره- کنترل تلفن افراد جز در مواردی که به امنیت کشور مربوط است و یا برای احقاق حقوق اشخاص به نظر قاضی ضروری تشخیص داده شود ممنوع است.»

درباره حریم خصوص اطلاعات نیز در ماده ۱۰۳ ق.آ.د.ک چنین آمده است: «از اوراق و نوشته ها و سایر اشیای متعلق به متهم فقط آنچه که راجع به واقعه جرم است تحصیل و در صورت لزوم به شهود تحقیق ارائه می شود و قاضی مکلف است در مورد سایر نوشته ها و اشیای متعلق به متهم باکمال احتیاط رفتار نموده و موجب افشای مضمون و محتوای آنها که ارتباط به جرم ندارد نشود.»

به این ترتیب از دیدگاه قانونگذار رعایت حریم خصوصی کلیه شهروندان حتی آنان که بنا به دلایلی در مظان اتهام قرار می گیرند بر همگان واجب است. قاضی و به طریق اولی ضابطین دادگستری مکلفند در رابطه با اسناد و مدارک مکشوفه از متهم نهایت دقت و مراقبت را به عمل آورده و از افشای غیر ضروری محتویات آنها به شدت اجتناب کنند.

قانون آیین دادرسی مدنی

می توان گفت در قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور مدنی، همانند دیگر قوانین هیچ اشاره ای مستقیمی در حمایت از حریم خصوصی نشده است اما می توان از ماده ۳ این قانون در ارتباط با حمایت از حریم خصوصی بهره برد.

ماده ۳ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی

«قضات دادگاهها موظفند موافق قوانین به دعاوی رسیدگی کرده، حکم مقتضی صادر و یا فصل خصومت نمایند. در صورتی که قوانین موضوعه کامل یا صریح نبوده یا متعارض باشند یا اصلاً قانونی در قضیه مطروحه وجود نداشته باشد، باید به استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر و اصول حقوقی که مغایر با موازین شرعی نباشد، حکم قضیه را صادر نمایند و نمی توانند به بهانه سکوت یا نقض یا اجمال یا تعارض قوانین از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزند و الا مستنکف از احقاق حق شناخته شده و به مجازات آن محکوم خواهد شد.

تبصره- چنانچه قاضی مجتهد باشد و قانون را خلاف شرع بداند پرونده به شعبه دیگری جهت رسیدگی ارجاع خواهد شد.»

قانون مدنی

برخی از مصادیق مهم حریم خصوصی و حمایت از آن در قالب حقوق فردی و مدنی بیان شده است. برای مثال در مورد موال متعلق به اشخاص، قانون مدنی با عبارت «هر مالکی نسبت به مایملک خود حق همه گونه تصرف و انتفاع دارد مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد» (ماده ۳۰ قانون مدنی) در منع مداخله غیر در نحوه تصرف مالی که در اختیار کسی است، را بیان و مقرر نموده است.

همچنین از موارد برخورد میان حقوق صاحبان دو خانه مجاور یعنی دو محل سکونت و حریم شخصی که در کنار یکدیگر واقع شده اند در ماده ۱۳۳ ق مدنی آمده است: «کسی نمی تواند از دیوار خانه خود به خانه همسایه در باز کند اگر چه دیوار ملک مختص او باشد. لیکن می تواند از دیوار مختص خود روزنه یا شبکه باز کند و همسایه حق منع او را ندارد ولی همسایه هم می تواند جلوی روزنه یا شبکه دیوار بکشد یا پرده بیاویزد که مانع رویت شود».

علاوه بر حق مالکیتی که در ماده ۳۰ ق م ذکر شد می توان از حق ارتفاق که برای شخص در ملک دیگری ایجاد می شود، نام برد.

حق ارتفاق برای دارنده آن امکان نوعی مداخله و تصرف در ملک شخصی و خصوصی دیگری پدید می آورد، مثل حق عبور، جریان یافتن آب، گذاشتن ناودان و... این حق پس از استقرار یافتن به اراده مالک ملک زوال پذیر نمی باشد.

همچنین در صورتی که حق ارتفاق شامل مجرای آب باشد طبیعی است که در صورت خرابی مجرا و اختلال در عبور آب دارنده حق وارتفاق می تواند برای تعمیر مجری وارد ملک دیگری که حریم خصوصی اوست بشود. این ورود به حریم مالک نیاز به اجازه مالک دارد مگر این که برای تعمیر ضرورت داشته باشد. (ماده ۱۰۰ ق.م)

قانون مسئولیت مدنی (مصوب ۱۳۳۹/۲/۷)

شاید بتوان ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی را عام ترین ماده در توانایی شمول نسبت به مسأله حمایت از حریم خصوصی دانست:

«هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود خواهد بود» و نیز ماده ۲ همین قانون در موردی که عمل وارد کننده زیان موجب خسارت مادی یا معنوی زیان دیده باشد دادگاه پس از رسیدگی و ثبوت امر او را به جبران خسارات مزبور محکوم می نماید و چنانچه عمل وارد کننده ی زیان فقط موجب یکی از خسارات مزبور باشد، دادگاه او را به جبران همان نوع خساراتی که وارد نموده محکوم خواهد نمود.»

قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر

ماده ۱- در این قانون، معروف و منکر عبارتند از هرگونه فعل، قول و یا ترک فعل و قولی که به عنوان احکام اولی و یا ثانوی در شرع مقدس و یا قوانین، مورد امر قرار گرفته و یا منع شده باشد. تبصره- در احکام حکومتی، نظر مقام ولی فقیه ملاک عمل خواهد بود.

ماده ۲- امر به معروف و نهی از منکر، دعوت و واداشتن دیگران به معروف و نهی و بازداشتن از منکر است.

ماده ۳- امر به معروف و نهی از منکر در این قانون ناظر به رفتاری است که علنی بوده و بدون تجسس مشخص باشد.

ماده ۴- مراتب امر به معروف و نهی از منکر، قلبی، زبانی، نوشتاری و عملی است که مراتب زبانی و نوشتاری آن وظیفه آحاد مردم و دولت است و مرتبه عملی آن در موارد و حدودی که قوانین مقرر کرده تنها وظیفه دولت است.

ماده ۵- در اجرای امر به معروف و نهی از منکر نمی توان متعرض حیثیت، جان، مال، مسکن، شغل و حریم خصوصی و حقوق اشخاص گردید، مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

تبصره- اماکنی که بدون تجسس در معرض دید عموم قرار می گیرند، مانند قسمت های مشترک آپارتمان ها، هتل ها، بیمارستان ها و نیز وسایل نقلیه مشمول حریم خصوصی نیست.

ماده ۶- هیچ شخص یا گروهی حق ندارد به عنوان امر به معروف و نهی از منکر به اعمال مجرمانه از قبیل توهین، افترا، ضرب، جرح و قتل مبادرت نماید. مرتکب طبق قانون مجازات اسلامی، مجازات می شود.

ماده ۷- مجازات اشخاصی که مبادرت به اعمال مجرمانه نسبت به امر به معروف و ناهی از منکر نمایند، قابل تخفیف و یا تعلیق نیست و صدور حکم مجازات قابل تعویق نمی باشد.

ماده ۸- مردم از حق دعوت به خیر، نصیحت، ارشاد در مورد عملکرد دولت برخوردارند و در چارچوب شرع و قوانین می توانند نسبت به مقامات، مسئولان، مدیران و کارکنان تمامی اجزای حاکمیت و قوای سه گانه اعم از وزارتخانه ها، سازمان ها، مؤسسات، شرکت های دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، نهادهای انقلاب اسلامی، نیروهای مسلح و کلیه دستگاه هایی که شمول قوانین و مقررات عمومی نسبت به آنها مستلزم ذکر یا تصریح نام است، امر به معروف و نهی از منکر کنند.

ماده ۹- اشخاص حقیقی یا حقوقی حق ندارند در برابر اجرای امر به معروف و نهی از منکر مانع ایجاد کنند. ایجاد هر نوع مانع و مزاحمت که به موجب قانون جرم شناخته شده است؛ علاوه بر مجازات مقرر، موجب محکومیت به حبس تعزیری یا جزای نقدی درجه هفت می گردد. در مورد اشخاص حقوقی، افرادی که با سوء استفاده از قدرت یا اختیارات قانونی و اداری از طریق تهدید، اخطار، توییح، کسر حقوق یا مزایا، انفصال موقت یا دائم، تغییر محل خدمت، تنزل مقام، لغو مجوز فعالیت، محرومیت از سایر حقوق و امتیازات، مانع اقامه امر به معروف و نهی از منکر شوند؛ علاوه بر محکومیت اداری به موجب قانون رسیدگی به تخلفات اداری، حسب مورد به مجازات بند (پ) ماده (۲۰) قانون مجازات اسلامی محکوم می شوند.

نتیجه گیری:

برطبق قانون مجازات اسلامی، حریم خصوصی افراد، آن بخش از اعمال و ویژگی های هر شخص است. نظام حقوقی ایران علاوه بر ضعف قانونی در حوزه حمایت از حریم خصوصی، از رویه قضایی روشنگری نیز در این زمینه برخوردار نیست. تدوین قانون جامع حمایت از حریم خصوصی و جسارت دادگاهها در صدور رأی در دعاوی حریم خصوصی زمینه ساز غنای این حوزه از حقوق در کشور ما خواهد بود. البته اختصاصات قانون گذاری در نظام جمهوری اسلامی مقتضی آن است که قوانین وفادار به شریعت و فقه امامیه باشند فلذا پیش از هر اقدام فضایی حوزه های علمیه و فقها بایستی با تبیین فقهی موضوع و اجتهاد در این حوزه بستر سازی مناسبی جهت تدوین قوانین کارآمد و متناسب با نیاز جامعه انجام دهند.

در قوانین جزایی ایران مقررات ناظر به حریم خصوصی با الهام از اصول قانون اساسی تحت عنوان جرائم علیه تمامیت معنوی در آراء صاحب نظران و هتک حرمت مراسلات، هتک حرمت اشخاص، افشاء اسرار و... ذکر شده است. اگرچه ورود غیرمجاز به مسکن، بازرسی غیرقانونی نامه ها و ضبط مکالمات تلفنی به عنوان مصادیق بارز و سنتی نقض حریم خصوصی محسوب می شود اما با پیچیده شدن نظام اجتماعی و افزایش مصادیق حق حریم خصوصی بایستی قانون گذار نسبت به جرم انگاری و حمایت از مصادیق متعدد آن خصوصاً اقدام نماید.

منابع و مآخذ

قرآن کریم.

امام خمینی، سید روح الله (۱۳۸۳ش) تحریر الوسیله. (چهار جلدی). چاپ اول. با ترجمه: علی اسلامی. تهران: دفتر انتشارات اسلامی.

امامی، حسن (۱۳۹۰ش) حقوق مدنی. (شش جلدی). چاپ سی و یکم. تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه.

حائری، علی (۱۳۸۷ش) شرح قانون مدنی. (دو جلدی). چاپ سوم. تهران: انتشارات گنج دانش.

حرّ عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۳ق) تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. (سی جلدی). چاپ دهم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

رحمدل، منصور (۱۳۸۴) حقّ انسان بر حریم خصوصی. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی. شماره ۷۰. تابستان، صص ۱۱۹-۱۴۶.

رفیع، رضا (۱۳۸۹) مصادیق پیشرفته حریم خصوصی. نشریه جام. ۲۳۸.

صاحب جواهر، محمد حسن بن محمد باقر (۱۳۹۳ش) جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام. (چهار جلدی). محقق: حیدر دباغ. چاپ دوم. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

صفوی، بهاره (۱۳۹۰) چگونه اسرار خود را به فضای مجازی بسپاریم؟ نشریه جام جم. ۲۵۸.

عامری، زهرا (۱۳۸۸) «آسیب شناسی حقّ حریم خصوصی در قوانین و مقررات ایران». کارشناسی ارشد حقوق عمومی. دانشگاه تهران. استاد راهنما: حسین رحمت الهی. ۱۳۸۸ش.

غلامعلی پور، معین (۱۳۹۴) اهمیت حریم خصوصی در فقه اسلامی، نخستین کنگره بین المللی جامع حقوق، <https://civilica.com/doc/503235>

فتحی، یونس و شاهمرادی، خیرالله (۱۳۹۱)، گستره و قلمرو حریم خصوصی در فضای مجازی، تهران، سمت.

معمار بهابادی، راضیه (۱۳۸۶) «بررسی فقهی حقوقی حریم خصوصی». کارشناسی ارشد. دانشگاه فردوسی مشهد. استاد راهنما: حسین صابری.

معبودی، عزیز (۱۳۹۱) «تحلیل حقوقی حقّ حریم خصوصی (حقّ خلوت) در اسناد و موازین بین المللی حقوق بشر». کارشناسی ارشد حقوق بین الملل. دانشگاه آزاد اسلامی تهران. دانشکده حقوق. استاد راهنما: عاطفه امینی نیا.